

УДК 711.4:94(38)

к.арх., доцент Ідак Ю.В.,
yuliya.idak@gmail.com, код ORCID / 0000-0002-1123-5759,
Національний університет "Львівська політехніка"

«ГАБІТУС» МІСТА СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

Зроблено спробу описати матеріальну складову структури грецького полісу і конкретизувати його прояви у певний часовий зріз, через призму ідеї практичного смислу П. Бурд'є – «габітус». Габітус визначено як основну концепцію виявлення характерних риси морфологічної структури давніх історичних міст.

Ключові слова: місто, «габітус», поліс, Стародавня Греція, розпланування

Структура давніх історичних міст закріплена у традиціях, переказах, пам'яті, досвіді, планах та інших можливих джерелах. За допомогою концепції «габітус», яка уособлює практичний зміст і специфічну форму оцінки об'єкту пізнання, можна концептуально задати рамки, в яких буде піддаватися аналізу тільки матеріальна складова і визначатися морфологічні особливості давніх історичних міст.

У своєму етимологічному значенні *габітус* [лат. *habitus* – зовнішність, вигляд, поза < *habeo* – тримаю, зберігаю, маю] – це біологічний термін для позначення своєрідності зовнішнього вигляду рослини, рідше тварини. У інших галузях науки цей термін використовується для означення особливостей та конкретизації якогось певного поняття, явища, форми, епохи тощо.

Явище «*habitus*» використовували і досліджували філософи Г. Гегель, Е. Дюркгейм, М. Вебер, О. Шпенглер, та інші.

Німецький філософ, представник «філософії життя», один із засновників сучасної філософії культури О. Шпенглер, культуру уособлював в образі живої суперістоти рослинного типу. На рівні осягнення стилю культури – габітус, на його переконання, охоплює всю *сукупність життєвих виявів цілісних культур*. Крім того, габітус відбиває властивості, пов'язані із визначенням ознак тривалості життя та певного темпу розвитку тієї або іншої культури [1]. Поняття *габітус* він застосовував для визначення *особливостей певної історичної культури* і розглядав його як *конкретизацію поняття стилю*. Якщо у понятті стиль самобутність культури фіксується нечітко, то термін габітус дає можливість, за О. Шпенглером, з'ясувати цю самобутність ясніше і глибше.

Вперше науково обґрунтовану оцінку цьому поняттю дав соціолог і філософ П. Бурд'є, яке трактував як якість, яка поєднує в ланцюг такі поняття, як позиції, диспозиції, риси, властивості і практики агента, які є результатом

засвоєння певних знань, досвіду [2]. У більш простому розумінні габітус у соціології – це об'єктивне соціальне середовище, яке в подальшому використовується індивідами як вихідна установка, що породжує конкретні соціальні вчинки [3].

Оскільки П. Бурд'є був соціологом, то його дослідження мали соціологічний характер і обґрунтування поняття «*habitus*» проводилося руслі: «...через габітус ми отримуємо світ здорового глузду, соціальний світ, який здається очевидним» [4].

Спроба застосувати поняття «габітус» у містобудуванні була зроблена соціологами, для позначення конкретного місця, міста і регіону [5].

Якщо це поняття застосовувати у контексті морфологічного дослідження матеріальної структури міста, то, **характерне місто певної історичної епохи** – це, свого роду, *габітус*, який охоплює життєвий цикл давнього історичного міста як цілісної структури і характеризується формою та будовою, притаманні лише певній епосі і певній культурі.

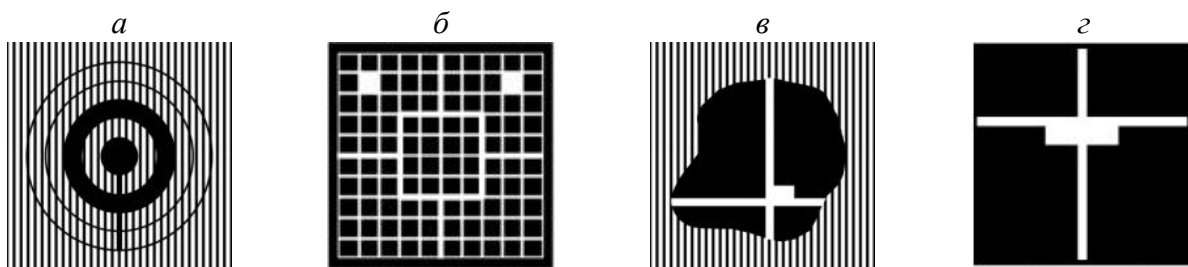

Рис. 1. Схеми давніх історичних міст: а – легендарне місто Атлантида; б – традиційне стародавнє китайське місто; в – грецький поліс; г – римський військовий табір

Мета статті полягає у виявленні особливостей та визначенні характерних рис морфологічної структури міст Стародавньої Греції, через призму концепції «габітус».

Виклад основного матеріалу. «Образ міст» Стародавньої (Античної) Греції і Стародавнього (Античного) Риму суттєво відрізнялися. Це можна підтвердити великою кількістю археологічних пам'яток, які знаходяться на узбережжі Середземного та Чорного морів.

Грецький поліс. Габітусом міста Стародавньої Греції можна вважати грецький поліс, який об'єднував всі риси притаманні грецькому містобудуванню у період найбільшого розквіту V – IV століттях до н.е.

Поліс, як самостійна одиниця розселення, був найбільш характерним та історично важливим типом організації грецької держави. Сьогодні не існує єдиного чіткого визначення цьому явищу, і тому його розглядають у двох значення: перше – місто, друге – спільнота [7]. З точки зору Аристотеля місто або поліс було створено тоді, коли ті хто населяли села в межах невеликої,

дискретної зони, погоджувалися «злити» ресурси і об'єднатись у формі міської громади [7].

Основи поліса були закладені у VIII – VI ст. до н. е. у т.зв. «архаїчний період» (650-480 до н. е.). Це було постійне поселення, яке складалося із самого поселення і території, що прилягала до нього, зазвичай невеликих розмірів [8]. Наступною важливою особливістю грецьких полісів були природні складові (водойми, пагорби), які визначали своєрідність кожного з них. Такий підхід до будівництва виходив із міркувань безпеки (поселення на пагорбах) та економічної доцільності (торгівля відбувалася морським судноплавством).

Не в останню чергу на формування полісів із усіма наявними політичними, культурними та економічними особливостями вплинули Мінойська цивілізація (місто-палац), нестача земельних ресурсів (колонізація всього узбережжя Середземномор'я) та географічне положення (розвиток судноплавства, таласократія).

Для поселень обирали місце із пагорбом та, якщо можливо, з крутими схилами неподалік морського узбережжя. На пагорбі (акрополь) з'являлося первинне поселення, навколо якого поступово розросталось менш захищене «нижнє місто»; згодом акрополь переростав у потужну фортецю із складною системою оборонних укріплень (рис. 2). Так місто не зворотно змінювало не тільки свої розміри і контур, але і силует.

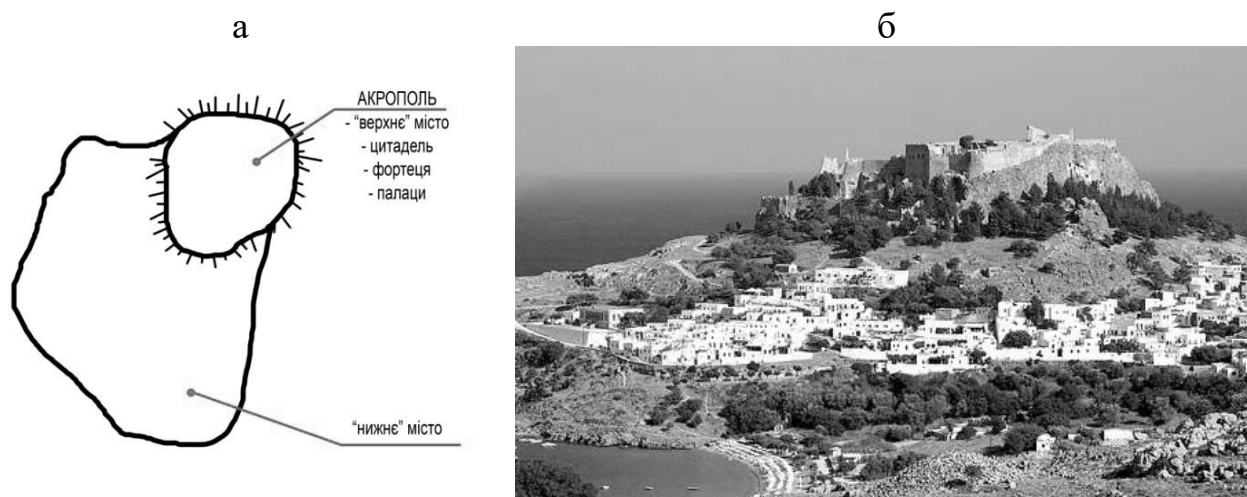

Рис. 2. а – схема грецького поліса; б – акрополь в Ліндосі на о. Родос (Греція)¹ – природна цитадель, друга за величиною і значимістю після Афін

Типовий грецький поліс складався із верхнього (акрополь) і нижнього міста. На перших етапах свого розвитку акрополь був фортецею, а з VIII ст. до н.е. виконував функцію релігійного та культурно-громадського центру [9]. Головним елементом нижнього міста була головна площа – агора.

¹ Джерело: <http://www.kastra.eu/castleen.php?kastro=lindos> (останній перегляд: 11.03.2018)

У V-VI агору офіційно визнано одним із органів управління. Із утворенням агори з'явився «вперше в історії публічний простір як необхідний елемент містобудівного пейзажу, який виражає колективну політичну владу громади» [10]. На агорі встановлювали для загального огляду висічені в камені закони; окрім храмів та вівтарів тут або ж впритул до агори зводили будинки суду, булевтерію (аналог міської ради), монетний двір, ваги тощо; периметр агори обмежували стої [11].

Розпланування міст Стародавньої Греції до V ст. до н. е. було нерегулярним, про що свідчить планувальна структура Афін, яке було одним із найвпливовіших міст світу того часу.

Із середини V ст. до н.е. давньогрецький архітектор і філософ Іпподам реалізував ідею регулярного розпланування міста Пірей (рис. 3, рис. 4), в основі якого було закладено дві головні і широкі вулиці, які перетиналися під прямим кутом. На їх перетині знаходилася агора – головна площа міста [12], яка пізніше отримала назву на честь самого ж архітектора [13]. Територія довкола вулиць була також регулярно забудована невеликими групками будинків, т. зв. кварталами [9]. Таким чином, агора знаходилася в центрі, а навколишня територія була гармонійно розділена [14] на функціональні зони відповідно до диференціації суспільства, основи якої також заклав Іпподам.

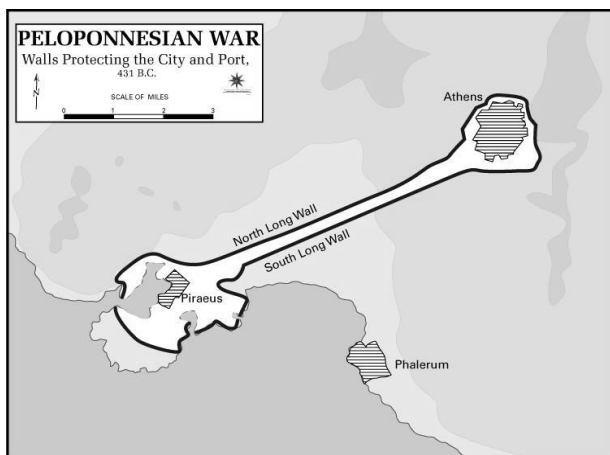

Рис. 3. «Довгі мури»² (дав.-гр. *Μακρά Τείχη*) – система фортифікаційних споруд, що об'єднували Піреї і Афіни (Греція): оскільки місто Афіни не мало виходу до моря, то була розроблена концепція (автор Іпподам) об'єднати міста 10 кілометровою стіною

Рис. 4 Схема міста Пірей (Греція)³ з регулярною системою розпланування

² Джерело:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Peloponnesian_War,_Walls_Protecting_the_City,_431_B.C..JPG (останній перегляд: 11.03.2018)

³ Джерело: <http://www.eie.gr/archaeologia/Gr/layout/images/07/zoom/018.jpg> (останній перегляд: 11.03.2018)

За твердженнями деяких сучасних істориків [15], посилаючись на Аристотеля [9], саме Іпподам винайшов новий стиль регулярного розпланування і прямокутної системи забудови, які дуже сильно контрастували із старими архаїчними формами.

Проте таке твердження є дискусійним, оскільки у багатьох містах інших держав того часу уже існувало розвинене регулярне розпланування: наприклад, міста-держави етрусків (Рис. ...). Схиляючись до думки Л. Мацца (2009), ідея регулярного розпланування не була винаходом Іпподама, а швидше всього базувалася на зібраному фактичному матеріалі та досвіді. Окрім того, Іпподама скоріше за все можна вважати першим теоретиком щодо розподілу населення і землі в місті та встановлення порядку, використовуючи «план і закон» [16].

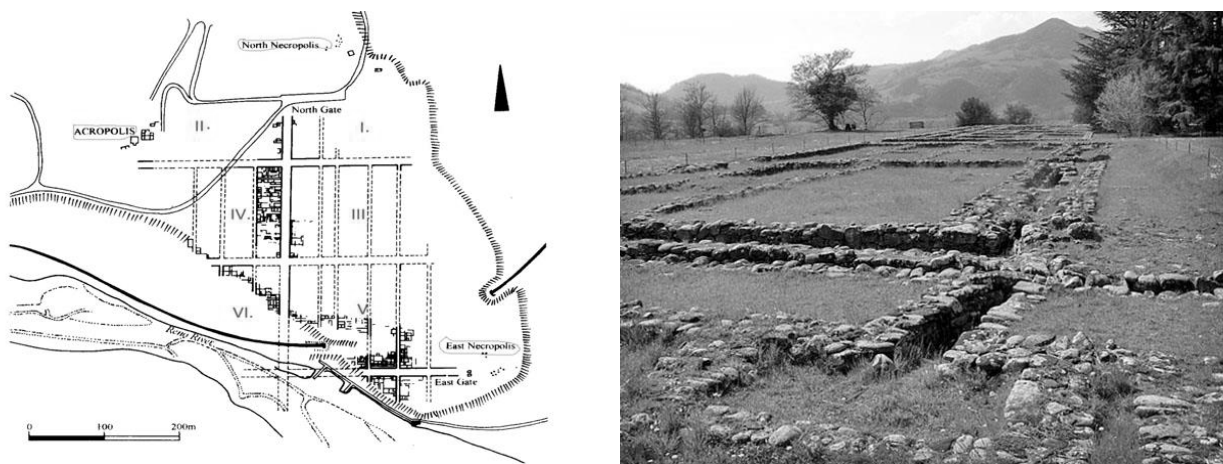

Рис. 5. Місто етрусків Міс (Марнцабото)⁴ (територія сучасної Італії): а – схема розпланування міста – є припущення, що саме етруски заклали основи регулярного планування, яке згодом успішно запозичили римляни; б – фрагмент регулярно розпланованих фрагментів кварталів міста

З часом, під впливом економічних та політичних чинників, які сприяли розбудові завойованих територій принцип регулярного розпланування успішно був втілений при проектуванні та переплануванні інших міст: наприклад, Мілет, Ефес, Родос та ін. [14].

Найбільш вражаючим містом Середземномор'я були Афіни, які на протязі багатьох століть мали високий рівень політичного і культурного розвитку [17].

В період *давньогрецької колонізації* мережа міських поселень на території сучасної України була найбільше розвиненою в *Північному Причорномор'ї*. Колонізація охопила Нижнє Подністров'я (Ніконій, Тіра), Нижнє Побужжя (Березанське поселення; див. Березань, Ольвія), зх. Крим (Керкінітида, згодом Херсонес Таврійський) та сх. Крим (Пантікапей, Німфей, Феодосія, Мірмикій, Тіритака), а також узбережжя Таманського п-ва (Фанагорія, Гермонасса) [18].

⁴ Marzabotto (etruščanska Misa). Джерело: <http://arheon.org/marzabotto-etruscanska-misa/> (останній перегляд: 11.03.2018)

Стихійна колонізація становила собою переселення сільського населення і була пов'язана з заснуванням великої кількості сільських поселень. Характерної форми, яка б визначалася мережею вулиць і розплануванням ділянок не було. Планування міст спочатку було дуже хаотичним, без будь-якої системності. Лише у процесі розвитку, коли збільшувалася кількість жителів, розпочиналося загальне планування міста. Регулярне планування було притаманне лише деяким містам, прикладом є Херсонес. У окремих випадках розпланування було віялоподібне, зумовлене рельєфом місцевості і лише частково відповідало принципам регулярності. Такий варіант планування добре простежується на плані міста Ольвії. Фактично місто розташовувалося на двох терасах, які поєднувалися сходами.

Характерною особливістю міст на території Північного Причорномор'я була відсутність акрополя. Винятком були тільки два міста Пантікапей і Мирмекий, де були акрополі. Всі міста мали потужні кам'яні оборонні укріплення.

За особливостями взаємного розміщення і ступенем розвитку функціональних зв'язків тут переважала групова форма розселень.

Висновок. Отже, місто габітус Стародавньої (античної) Греції – це типовий грецький поліс, який забудовувався у відповідності до природних умов. Саме природні умови обумовлювали морфологічну структуру міста, визначали його межі та розташування відносно сторін світу. Місто складалося з двох частин (верхнього і нижнього), мало регулярне розпланування та високу щільність. Головна площа – агора, мала регулярне розпланування та знаходилася в центральній частині міста.

Подальший напрямок дослідження. У подальшому дослідженні автор має на меті описати матеріальну складову структури міст Страодавнього Риму і конкретизувати його прояви у певний часовий зріз, через призму ідеї практичного смислу П. Бурд'є – «габітус».

Бібліографічний список

1. Антропова Т.А. Концепція внутрішньої форми культури у працях болеслава яворського та освальда шпенглера // Т.А. Антропова / Проблеми методології: наукові концепції, історичні тенденції, персоналії. Культурологія. Часопис – № 1 (14). – Київ: Видавничий центр НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2012. – С. 39-47.
2. Шматко Н.А. Аналіз культурного виробництва П. Бурд'є [соціологія] // Н.А. Шматко / Соціологіческие исследования. – 2003. – № 8.–С. 113 –121.
3. Бурд'є П. Структура, габітус, практика // П. Бурд'є / Журнал соціології и соціальної антропології. 1998. – Т. I. № 2. – С. 40-58.
4. Бурд'є П. Практичний глузд / П. Бурд'є. – К. : Український Центр духовної культури, 2003. – 503 с.; Осипчук А. Д. Габітус як механізм синтезу структури й агентності в соціологічній теорії П'єра Бурд'є // А. Д. Осипчук / Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки. – 2013. – Т. 148. – С. 3-10. – Режим доступу:

http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2770/Osypchuk_Habitus_yak_mekhanizm_syntezu.pdf?sequence=1 (останній перегляд: 16.03.2018)

5. Бократ Ф. Городской габитус и габитус города // Ф. Бократ / Собственная логика городов: Новые подходы в урбанистике. Коллективная монография; под отв. ред. Хельмута Беркинга и Мартины Лёв. Пер. с нем. К. Левинсона – М.: Новое литературное обозрение, 2017. – 424 с. – Режим доступа: <http://testlib.meta.ua/book/298002/read/> (останній перегляд: 16.03.2018)

6. Whitley J. The archaeology of ancient Greece // Whitley James / Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 484 с. – Режим доступа: https://books.google.com.ua/books?id=njOKqvpRrh4C&lpg=PP1&pg=PA165&redir_esc=y&hl=uk#v=onepage&q&f=false (останній перегляд: 16.03.2018)

7. Aristotle: The Politics, ed. Stephen Everson, Cambridge Texts in the History of Political Thought (Cambridge, UK, and New York: Cambridge University Press, 1988), p. 3.

8. Поліс / Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – 808 с.

9. Kirkpatrick A. The Image of the City in Antiquity: Tracing the Origins of Urban Planning, Hippodamian Aidan Kirkpatrick. Theory, and the Orthogonal Grid in Classical Greece MA / A. Kirkpatrick. – University of Victoria, 2015. – Режим доступа: https://dspace.library.uvic.ca/bitstream/handle/1828/6267/Kirkpatrick_Aidan_MA_2015.pdf?sequence=6&isAllowed=y (останній перегляд: 16.03.2018)

10. Kostof S. The City Assembled: the Elements of Urban Form Through History / S. Kostof. – London: Thames & Hudson Ltd, 2005. – 315 p.

11. Трофанчук Г.І. Історія держави і права зарубіжних країн / Г.І. Трофанчук. – Київ, 2006. – 398 с.

12. Stillwell, Richard & MacDonald, William L. & McAllister, Marian Holland (toim.): "Peiraeus, Attica", The Princeton Encyclopedia of Classical Sites. Princeton, N. J.: Princeton University Press, 1976. – Режим доступа: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0006:alphabetic+letter=P:entry+group=2:entry=peiraeus> (останній перегляд: 16.03.2018)

13. As by Demosthenes, Against Tmotheus sect. 22, and Andocide, On the Mysteries, sect. 45. – Режим доступа: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0078%3Aspeech%3D49%3Asection%3D22> (останній перегляд: 16.03.2018)

14. Burns A. Hippodamus and the Planned City // Alfred Burns. – Historia. 1976. 25. P. 414-428.

15. Greco E. The Urban Plan of Thourioi: Literary Sources and Archaeological Evidence for a Hippodamian City // Greco Emanuele / Inside the City in the Greek World: Studies of Urbanism from the Bronze Age to the Hellenistic Period. Oxford, England: Oxbow Books, 2009; Cahill N. Household and City Organization at Olynthus / Cahill, Nicholas // New Haven, MA: Yale University Press, 2002. Print.

16. Mazza L. Plan and Constitution – Aristotle's Hippodamus: Towards an 'Ostensive' Definition of Spatial Planning // Mazza, Luigi / The Town Planning Review. Vol. 80, No. 2. Liverpool University Press, (2009): 113-141. – Режим доступа: https://www.jstor.org/stable/27715094?seq=1#page_scan_tab_contents (останній перегляд: 16.03.2018)

17. Encyclopedia of Urban Studies – Режим доступа: <http://sk.sagepub.com/reference/urbanstudies> (останній перегляд: 16.03.2018)

18. Крижицький С.Д. Колонізація давньогрецька Північного Причорномор'я [Електронний ресурс] // С.Д. Крижицький / Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ: Видавництво "Наукова думка", 2007. – 528 с.: іл. – Режим доступа:

http://www.history.org.ua/?termin=Kolonizaciya_Piv_Prychornomor'ya (останній перегляд: 16.01.2018)

К.арх., доцент Идак Ю.В.,
Национальный университет «Львовская политехника»

«ГАБИТУС» ГОРОДА ДРЕВНЕЙ ГРЕЦИИ

В статье сделана попытка описать *материальную составляющую структуры греческого полиса* и конкретизировать его проявления в определенный временной срез, через призму идеи практического смысла П. Бурдьё – «*габитус*». Габитус определено как основную концепцию выявления характерных черт морфологической структуры древних исторических городов.

Ключевые слова: город, «габитус», полис, Древняя Греция, планировка

Ph.D., doc. Yuliya Idak,
Lviv Polytechnic National University

HABITUS OF THE CITY OF ANCIENT GREECE

The article attempts to describe *the material component of the structure of the Greek polis* and to concretize its manifestations in a certain time interval, through the prism of the idea of the practical meaning of P. Bourdieu – «*habitus*». Habitus is defined as the basic concept of revealing the characteristic features of the morphological structure of ancient historical cities.

Keywords: city, “habitus», polis, Ancient Greece, lay-out